
PANEVĖŽIO APSKRITIES FOTOGRAFIJA PERIODINĖJE SPAUDOJE, LEIDINIUOSE IR ATVIRUKUOSE

Skirmantas Valiulis

Vilniaus universiteto Žurnalistikos instituto lektorius

Stanislovas Žvirgždas

Lietuvos fotomenininkų sąjungos atsakingasis sekretorius

Fotografijos istorija prasidėjo prieš 167-erius metus – 1839 m. sausio 7 d. Pirmieji dagerotipai Lietuvoje buvo padaryti 1839 m. vasaros pabaigoje Verkiuose. Palaipsniui fotografija paplito ir kituose mūsų krašto miestuose ir miesteliuose.

Visą Panevėžio vaizdų spaudoje ir leidiniuose istoriją reikėtų pradėti nuo piešinių ir raižinių, o ypač nuo raižinių, darytų iš fotografijų. Tokių yra kad ir XIX a. lenkų savaitraštyje „Tygodnik Ilustrowany“. Tačiau tai – ateities reikalas. Ieškodami Panevėžio apskrities fotografinių atvaizdų, jų nemažai rasime po 1904 m. atgautoje lietuvių spaudoje bei periodikoje lenkų, rusų, vokiečių kalbomis. 1906 m. Seinuose pradėtas leisti iliustruotas savaitraštis „Šaltinis“ fotografijas pateikia iš visos Lietuvos ir jau tais pačiais metais 23-iojo numerio viršelį papuošia vaizdelis iš Panevėžio apskrities: „Lietuvaitė pabaigė kuodelį“. Tai surežisuota etnografinė fotografija: sėdi mergelė su tautiniais drabužiais prie ratelio ir verpia. Kitame numeryje – rugiapjūtė Panevėžio apskrityje: pjovėjai – su dalgiais, rišėjos – su javų pėdais. Autoriai nenurodyti, bet fotografijos tipiškos ano meto Povilo Višinskio ar Prano Mašio antropologiniams ir etnografiniams fotografavimams. Jas galima laikyti ir būsimų didžiųjų etnografinių Balio Buračo nuotraukų ištaka, ypač nežinomo autoriaus 1908 m. „Šaltinyje“¹ išspausdintus „Piemenukus“ iš Panevėžio apskrities. 1914 m. „Vaire“² prie lietuvių dailės parodos jau rodomas ir „brolių Buračų medinis darbas“. 1910 m. Vilniuje išleista dr. Kazio Griniaus sudaryta „Trumpa folkloro dalykams rinkti programa“, paremta atitinkamomis lenkiškomis ir rusiškomis

---

¹ *Šaltinis*, 1908, nr. 25.

² *Vairas*, 1914, nr. 7.

programomis. Siūloma ir fotografuoti: „Labai gerai būtų, kad rinkikai, kiek galėdami, nutrauktų nuo daiktų fotografijos paveikslus ir juos prie aprašymų pridėtų“. Didelės temos prasideda nuo mažų šaltinių.

Autoriai, nagrinėdami skirtingus istorinius laikotarpius, atsižvelgia į tuo metu buvusias Panevėžio apskrities ribas, nes jos, keičiantis valdžioms, nuolatos kito. Valdant carinei Rusijai, Panevėžio apskritis, kurios sudėtyje buvo Biržai, Pasvalys, Vabalninkas, Salamiestis, Šeduva, Vadakiai, Truskava, Rozalimas, Pakruojis ir kiti miesteliai (Kupiškis, Subačius, Troškūnai ir kiti priklausė Ukmergės apskrīčiai), buvo įjungta į Kauno guberniją. Po Pirmojo pasaulinio karo vėl pasikeitė apskrities ribos: Miežiškiai, Krekenava, Šeduva, Rozalimas, Pušalotas, Subačius, Kupiškis, Šimonys, Troškūnai, Raguva, Truskava ir kiti įėjo į Panevėžio apskritį, o Biržai, Pasvalys, Vabalninkas, Salamiestis ir kiti miesteliai priklausė Biržų apskrīčiai. Po Antrojo pasaulinio karo 1944–1950 m. buvo Panevėžio apskritis, o 1950–1990 m. – rajonas. Dabar Panevėžio apskritį sudaro Panevėžio, Biržų, Kupiškio, Pasvalio ir Rokiškio rajonai.

Pirmąją fotoateljė Panevėžyje dar prieš 1863 m. įsirengė Eliziejus Liutkevičius (1825–1863). Ateljė veikė neilgai, nes prasidėjus sukilimui Liutkevičius (slapyvardis Liudobronskis) Karpio miške netoli Karsakiškio suorganizavo sukilėlių būrį ir jam vadovavo. Žuvo 1863 m. lapkričio 11 d. mūšyje prie Daršiškių kaimo netoli Panevėžio³. Tais pačiais metais Vilniaus generalgubernatoriaus nurodymu buvo padaryta revizija Kauno gubernijos fotoateljė. Ypatingųjų pavedimų valdininkas Povališinas 1863 m. liepos 5 d. raporte Kauno gubernatoriui nurodė, kad jo padarytos revizijos metu Kauno gubernijoje buvo šešios fotoateljė: po dvi Kaune ir Šiauliuose, po vieną – Panevėžyje ir Telšiuose⁴. Vėliau Panevėžyje fotografų daugėjo: čia dirbo Abelis Girša Edelšteinas, Jonas Obakevičius, Adomas Šilingas, Bencelis Škliaras, Leontijus Gancvolis, Simonas Surevičius, Mečislovas Pugačevskis, Sara Taubė, Leiba Slonimskis, Jankelis Trakmanas ir kiti⁵.

Po 1863 m. sukilimo, sustiprėjus įvairiausiems draudimams, buvo suvaržyta ir fotografinė veikla. Ir fotografams profesionalams, ir mėgėjams, norint užsiimti fotografavimu, reikėjo specialaus gubernatoriaus leidimo. Didesnėms žmonių grupėms atvirame ore, miestui ar vietovei fotografuoti buvo būtinas dar vienas leidimas, todėl nenuostabu, kad iš to

---

³ O. M a k s i m a i t i e n ė, *Lietuvos sukilėlių kovos 1863–1864 m.*, Vilnius, 1964, p. 117; *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 1986, t. 2, p. 638.

⁴ Kauno gub. Ypatingųjų pavedimų valdininko Povališino 1863 07 05 raportas nr. 1 Kauno gubernatoriui, *Kauno apygardos archyvas (toliau – KAA)*, f. 1-50, ap. 1, b. 14679, l. 82–83; Kauno gubernatoriaus 1863 08 17 raštas Vilniaus gubernatoriui, ten pat, l. 116.

⁵ *Senasis Panevėžys. Nuo pirmųjų fotografijų iki 1918 metų*, sudarytoja ir tekstų autorė Z. P i k e l y t ė, Panevėžys: Panevėžio kraštotyros muziejus (toliau – PKM), 2003, p. 90–91.

laikotarpio turime labai mažai miestų ir vietovių vaizdų⁶.

Apie Panevėžio apskrities fotografus ne tiek jau daug rašyta, ypač prieš kelias dešimtis metų. Vienas pirmųjų pradėjęs šią temą buvo Virgilijus Juodakis istorijos mokslų kandidatiniėje disertacijoje „Lietuvos fotografijos istorijos bruožai iki 1940 m.“ (1973) ir „Lietuvos fotografijos istorija 1864–1940“ (1996). Vėlesniais metais rašė Dainius Junevičius, Zita Pikelytė, šio pranešimo autoriai ir kiti. Apie Panevėžio apskrities fotografiją periodinėje spaudoje, leidiniuose ir atvirukuose šis pranešimas, regis, yra pirmasis.

Iki pat Pirmojo pasaulinio karo Panevėžio ir apskrities vaizdus galime aptikti tik atvirukuose, periodiniuose spaudos leidiniuose ar originaliųjų nuotraukų albumuose. Leidinyje „Senasis Panevėžys“⁷ randame nežinomo leidėjo atviruką „Sprit-u. Hefefabrik Montwill.“ („Montvilo spirito ir mielių fabrikas“) iš Algimanto Vaicekausko kolekcijos. Ten pat nurodoma, kad ir fotografas nėra žinomas. Tačiau Panevėžio kraštotyros muziejaus išleistame atvirukų aplanke „Panevėžys. XIX a. pabaiga – XX a. pradžia“ (1993) yra fotografo Leibos Slonimskio išleistas atvirukas „Понежежь. Новый мостъ. – Дворянская улица.“ (№ 11. Изд. фотогр. Слонимскаго, Понежежь.), kurio vaizdas identiškas nežinomo fotografo nuotraukos vaizdui. Be to, abiejų atvirukų dešinės pusės gilumoje ant upės kranto yra kažkoks, gal tik originale įskaitomas, identiškas užrašas. Todėl galime teigti, kad vaizdas abiejuose atvirukuose yra atspausdintas iš Slonimskio fotografijos.

Žinoma, kad Slonimskis fotoateljė atidarė apie 1900-uosius metus. Kauno apskrities archyve saugomose bylose⁸ randame 1903 m. gruodžio 1 d. įrašą, kad buvo svarstytas Slonimskio prašymas leisti jam fotografuoti Kauno gubernijoje ir savo ateljė pardavinėti atvirukus su fotovaizdais. Vadinas, Slonimskis vaizdus galėjo pradėti fotografuoti 1904 m. pavasarį, o atvirukus, pasinaudojęs minėtu leidimu, leisti kiek vėliau, gal ir tais pačiais metais. XX a. pradžioje fotografas Slonimskis išleido apie tris dešimtis atvirukų su Panevėžio gatvių ir aikščių vaizdais. 1906–1915 m. atvirukus leido Jankelis Trakmanas.

Tiek iš Lietuvos, tiek iš Panevėžio regiono fotografijos tyrinėtojų ar šiaip rašančiųjų akiračio vis dar išnyksta svarbi fotografijos istorijos grandis – originaliųjų nuotraukų albumai. Laiko tėkmėje tokie albumai tampa svarbiu istoriniu-vaizdiniu dokumentu, nes jie – įvairiapusiška mūsų istorinės atminties, organiška bendrosios fotografijos istorijos dalis. Apskritai, mėgėjiškų fotoalbumų surinkimo, aprašymo ir tyrinėjimo darbai

---

⁶ D. J u n e v i č i u s, Kauno gubernijos fotografai XIX amžiuje, *Menotyra*, nr. 1, 1997, p. 61.

⁷ *Senasis Panevėžys. Nuo pirmųjų fotografijų iki 1918 metų*, p. 5.

⁸ KAA, f. I-50, ap. 1, b. 23688, l. 61.

pradedami tik dabar, kai neliko jokių ideologinių tabu ir baimių.

Ir Panevėžio fotografijai, ir visai mūsų fotografijos istorijai turėtų būti reikšmingas 1899 m. sukurtas carinių Lietuvos mokyklų fotoalbumas „Iš albumo Sergijevskiui“⁹. Jis beveik stalo dydžio, todėl Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus darbuotoja įveikė atnešti tik pirmąjį puslapį, visa kita teko apžiūrinėti saugykloje. Tai labai puošnus albumas, su puikiu paspartu, bet kiek nelygiai ranka apkirptomis portretinėmis fotografijomis. Autoriai nenurodyti, nebent būtų ant fotografijų nugarėlių, bet jos stipriai priklijuotos. Kai kurios nuotraukos atrodo lyg būtų vieno autoriaus darytos, bet kitos – skiriasi, pvz., Vilniaus ir Panevėžio mokyklų fotografijos. Pastarosios kai kada pageltusios, neryškios apačioje, joms trūksta šviesos. 12-ojo albumo lapo pirmoji pusė skirta Panevėžio realinei mokyklai. Yra mokytojų F. Lipsbergo, Germinijaus, Omeljanovičiaus, A. Lebedevo, Chruščinskio, Krukovskio, Strujkovskio, Moigio, Zakono, Alskepjevo, Judeničiaus, Augustinovičiaus, Selezniovo, Sergejevo portretai. 21-ojo lapo antroji pusė skirta Panevėžio mokytojų seminarijai ir mokytojams: M. Badejui, A. Pojdenui, E. Voinič, Močulskiui, I. Beliajevui, S. Lapkovskiui, S. Gorskiui. Ar čia buvo koks lietuvis, tektų ieškoti ilgėliau.

Pažiūrėkime, iš ko sudarytas 12-asis lapas. Yra pavieniai pedagogų portretai ir dvi bendros nuotraukos. Visada pateikiamas išorinis pastato vaizdas ir mokytojų kambarys (įspūdingo dydžio caro portretas). Fotografijos stačiakampės arba ovalinės 4x7 cm, bendros – 18x12 cm dydžio. Direktoriaus 6x9 cm dydžio portretas įklijuotas centre. Pavardės įrašytos juodu tušu, o po kiekviena fotografija pieštuku pažymėtas numeris. Dvidešimt trijų albumo lakštų dydis įspūdingas – 102x145 cm.

Nusižiūrėjus į pasaulines parodas Europoje (Paryžiuje, Londone ir kitur), nuo 1875 m. ir Lietuvoje buvo pradėtos rengti Žemės ūkio parodos. Jos buvo ne tik patrauklus renginys, bet ir visuotinė šventė, dažnai sutapusi su vietos atlaisdais. Centrinėse miestų ir miestelių aikštėse ar gatvėse įmantrių, naujoviškų formų paviljonai sukviėsdavo daugybę vietinių gyventojų ir svečių. Parodų nepraleisdavo ir fotografai, kurie eksponuodavo savo darbus, būdavo apdovanojami pagyrimo raštais, piniginėmis premijomis, medaliais ir diplomais. Gavę apdovanojimus, fotografai nedelsiant jų atvaizdus su atitinkamais užrašais atspausdindavo firminėse fotokortelėse. Žemės ūkio parodas nustota rengti prasidėjus Antrajam pasauliniam karui. Nepriklausomoje Lietuvoje jos buvo atnaujintos tik 1921 metais.

Fotografijų ekspozicijas jau aptinkame įvairiose ne fotografijų parodose: nuo žemės ūkio parodų Lietuvoje (Vilniuje, Šiauliuose, Rietave, Panevėžyje ir kitur), iki pasaulinių viską aprėpiančių ekspozicijų užsienio

---

⁹ VUB RS, f 46-1608.

nyje – Londone, Paryžiuje, o XX a. jau Briuselyje, Niujorke, Tokio ir kitur. Lietuvoje fotografija jau nuo XIX a. tokiose parodose randa sau kampelį, o Paryžiuje – nuo 1900-ųjų, tais metais tarp daugiau kaip 200 fotografijų, galima tikėtis, buvo ir Panevėžio krašto vaizdų, gal net iš tų pačių, kuriuos vėliau atspausdino „Šaltinis“.

Lietuvoje rengti parodas pradėjo Rietavas (1875), o po dešimtmečio, 1886 m., pirmojoje Šiaulių parodoje jau būta ir fotografijų. Pirmojoje parodoje Panevėžyje buvo arkliai, bet Panevėžio fotografijoje arkliai įsigalėjo tik po 100 metų, kai Stasys Povilaitis išleido meninės fotografijos knygą apie arklius. Jau Nepriklausomybės metais agronomas V. Mikolaitis rašė, kad žemės ūkio parodomis buvo siekiama „išbudintą iš didelio įmygio sodietį įtraukti kultūros sūkurin“¹⁰. Kitas autorius ten pat pridurė: „Paroda – tai mokykla, šventnyčia, kultūros aukuras. Parodos dieną švenčiama tautos kultūrinė šventė, iš kurios kiekvienas gali bent savo širdyje išsinešti daugiau kilnumo. Didelės reikšmės paroda turi ypač mūsų gyvenime, dar besikeliant tautai iš apsnūdimo“¹¹.

Praėjo šimtmetis ir vėl keliamės iš snaudulio, matuojame save Europos metais. Dabar jau ne tiek pasaulinės parodos, kiek naujoji komunikacija garsina šalies kultūrą. Fotografija neprarado savo svarbos, todėl Panevėžio fotografai gali džiaugtis, kad daug jų darbų patenka į užsienyje platinamus fotometraščius: „Lietuvos fotografija: vakar ir šiandien“ (1997–2006), „Tai Lietuva“ (2001–2006) arba į naują leidinį, skirtą tik užsieniui, „Lietuva. Sėkmės istorija“ (2006).

1900–1913 m. Panevėžyje surengta dešimt Žemės ūkio parodų¹². 1908 m. laikraščio „Kurier Litewski“ savaitiniame priede „Życie Ilustrowane“¹³ spausdinamas Stefano Okulicziaus straipsnis „Paroda Panevėžyje“, kuriame rašoma, jog gegužės 25–27 d. Panevėžyje vyko Žemės ūkio paroda. Be to, pateikiamas savotiškas nežinomo autoriaus septynių fotografijų reportažas iš parodos: bendras vaizdas, kaimo audėjos, Zakopanės stiliaus paviljonas, Zakopanės stiliaus baldai, Kauno žemės ūkio draugijos ekspozicija, bufetas ir prie jo vaikštinėjantys Namysłowskio orkestro muzikantai bei akcinės draugijos terakotos plytelių fabriko „Marywil“ paviljonas. Straipsnyje rašoma: „Maždaug prieš dešimtmetį, kada rengėjų pajėgos dar buvo silpnos, paroda tebuvo galvijų turgus, kuris sutapdavo su rugsėjo 8 d. Šilinių muge Panevėžyje. Ilgainiui turgus buvo perkeltas į pavasarį, ir nuo to laiko tik plečiasi. Stiprėjant pajėgoms, pagerėjo įvairių žemės ūkio šakų produkcija ir turgus tapo kasmetine tri-

---

¹⁰ *Ūkio parodos, Šiauliai, 1922*, p. 40.

¹¹ Ten pat, p. 38.

¹² *Senasis Panevėžys. Nuo pirmųjų fotografijų iki 1918 metų*, p. 7.

¹³ *Życie Ilustrowane*, nr. 25, 1908-06-22 (07-05), p. 198–199.

jų dienų paroda, tradiciškai rengiama pakutinę savaitę prieš Sekmines“. Tas pats autorius apie parodą rašė ir laikraštyje „Kurier Litewski“¹⁴.

Panevėžio fotografai M. Pugačevskis ir L. Slonimskis taip pat yra fotografavę įvairių metų Žemės ūkio parodas bei jose pelnę apdovanojimus¹⁵. Tikėtina, kad jie bus fotografavę ir 1908 m. Žemės ūkio parodą, nes tuo metu turėjo bendrą fotoateljė Bajorų gatvėje. Arba galėjo fotografuoti ir J. Trakmanas, kurio ateljė tuo metu veikė Šeduvos gatvėje. Be to, jis 1908 m. yra pelnęs sidabro medalius Kauno ir Dono-Kubanės Žemės ūkio parodose.

1908 m. liepą „Życie Ilustrowane“ spausdina Pugačevskio nuotrauką iš Panevėžio: „Naujieji Panevėžio miesto dūmos nariai“¹⁶ (ši nuotrauka saugoma Vilniaus universiteto bibliotekoje ir įvardijama kaip nežinomo fotografo¹⁷). Savaitraštyje spausdinama nuotrauka yra smarkiai sukadruota ir visi asmenys pažymėti numeriais. Tekste po nuotrauka nurodomos pavardės arba ką dūmos nariai atstovauja. O tų pačių metų savaitraščio 43-iajame numeryje Juozapas Kozakevičius rašo apie mirusį Panevėžio Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios kleboną Mykolą Chodoravičių, o straipsnį iliustruoja dviem fotografijomis: nežinomo fotografo nuotrauka „Mykolas Chodoravičius“ bei fotografų Slonimskio ir Pugačevskio ateljė darbu „Kunigo Chodoravičiaus laidotuvės“ Panevėžyje¹⁸.

1909 m. „Życie Ilustrowane“ nuolatinėje rubrikoje „Lietuvos vaizdai“ randame dvi Linagirių dvaro¹⁹ nuotraukas ir įdomų tekstą, kad šiuo metu dvaras jau išparceliuotas, rūmai beveik nugriauti ir suniokoti. Vėlesniame numeryje spausdinamas Pajuosčio dvaro vaizdas²⁰. Pajuostis tuo metu buvo priskirtas Ukmergės apskrčiai. Savaitraštyje fotografijų autoriai dažniausiai nenurodomi. Tiesa, spaustuvininkas Edmundas Nowickis neužmiršta ant nuotraukų nurodyti savo pavardę ar inicialus, tačiau taip pažymima ne nuotraukos, o klišės autorystė.

1913 m. rugsėjį pasirodė iliustruoto savaitraščio „Wiadomości Ilustrowane“ pirmasis numeris. Savaitraštyje taip pat buvo spausdinamos Panevėžio apskrities nuotraukos. 1914 m. vėl spausdinamos Linagirių dvaro nuotraukos. Šį kartą pateikiamos keturios fotografijos: dvi („Linagirių dvaras“ ir „Linagirių dvaras iš kiemo pusės“) jau buvo spausdintos „Życie Ilustrowane“ ir dar dvi: „Linagirių parke“ bei „Linagirių dvaro įvažiavimo vartai“²¹.

---

¹⁴ *Kurier Litewski*, nr. 121 ir 122.

¹⁵ *Senasis Panevėžys. Nuo pirmųjų fotografijų iki 1918 metų*, p. 21 ir 29.

¹⁶ *Życie Ilustrowane*, nr. 29, 1908-07-20 (08-02), p. 231.

¹⁷ VUB RS, F 40-2.

¹⁸ *Życie Ilustrowane*, nr. 43, 1908-10-26 (11-08), p. 349–351.

¹⁹ Ten pat, nr. 22, 1909-05-31 (06-13), p. 169–170.

²⁰ Ten pat, nr. 50, 1909-12-13 (26), p. 39.

²¹ *Wiadomości Ilustrowane*, nr. 10, 1914-03-9 (22), p. 2–3.

ŻYCIE ILUSTROWANE

DODATEK TYGODNIOWY „KURIERA LITWŃSKIEGO”.

ROK II.

Niedziela, d. 22 czerwca (5 lipca) 1908 r.

№ 25

WYSTAWA W PONIEWIEŻU.

Wystawa w Poniewieżu.

Poniewież, gdzie się odbyła wystawa sześciana w d. 24, 25 i 27 maja r. b., jest stolica najbogatniejszego powiatu guberni kowieńskiej. Leży on nad brzegiem rz. Niewisty, wpadającej do Niemna i posiada dwie linje kolei telegrafowej: warszawskiej, łączącej ku Świętąnczom, łączącej na linji petersbursko-warszawskiej i warszawskiej [Bawskiej, rozgałęziającej się w Radziejowicach na dwie odnogi, ku Hydnau i Litawie, ku Wilnie i Kownu. Projektowana i przyjęta w zasadzie jest jeszcze trzecia linja—Ryga—Wilno, przy Wilejce, co znacznie wpłynęło na rozwój i wzrost miasta.

Poniewież posiada nazwę miejską.—Przyrostek bowiem „po, pa” jest częścią pierwiastkiem litewskim i wznosił się nad wszystkie nadbrzeżne, w szczególności ten przyrostek zachowywał. I tak: Poniewież byłoby nazwą miejscowości nad Niemnem, Poniewież nad Niewistką, Potowież nad Litawą i t. p.

Stare miasto nie posiada metryki dawnej. W początkach XVII wieku, gdy sąły grodzkie i Uprty, odległej o wiorst 10, przesiedlono osady do Poniewieża, istniała tam osada tylko—stary Poniewież, na prawym brzegu rz. Niewisty—położona — zwana łaczej „Senasiedis”, która początkowo była miejscem sądu powiatowego.

Przy końcu w. XVI zaczęto budować istniejący Poniewież na lewym brzegu potoczny, a w początkach XVII w. przez J. Wollwina był już obudowany dom sądowny i archiwum na wapieniu, do niedawna jeszcze stojące nad samym brzegiem rzeki. W tym miejscu odbywały się sądy ziemskie i grodzkie, oraz sejmiki, a postawieniem przeznaczonem dla broni szlachty, zjednostkowanej na wybory, były tutaj przy wjeździe do miasta od brzoła Renczowskiego. Dalej tam stoją dwaoki muzeum; archiwum zaś, które doskonale pamiętam z młodych lat, kiedy odwiedziłem go w Poniewieżu, o oszestrowanym już murach i drzwiach feluznych—dało jak wspaniały gładki kawałek żyłki, zapewne wala się w prochu i pyłu, a może już i całkiem nie istnieje.

W r. 1790 stanął kościół z kamienia—zabany następnie na cerkiew. Krzyżem Litewskim, starosta Bernatowski, fundował tu Pijarów, których obdarzono Najnym Funduszem, składającym się z kilku wsi, a obowiązkiem straszywanym osady podwydziałowej, publicznej, przekształconej później na szkołę szkolnictwa. Pamiętam jeszcze portret fundatora, który, zapewne po kasacie sakony przesiedlony, widać w starym drewnianym kościele na Piskach; pamiętałem nawet nazwy tych wsi, przeznaczonych na wychowanie młodzieży, lecz dziś ich nie pamiętam, ani też wiem, gdzie się tu podział.

Laikraščio „Žycie Ilustrowane” pirmasis puslapis.

1913 m. gruodžio 8 (21) d. numeryje randame straipsnį „Teatro Panevėžyje atidarymas“, kuris iliustruojamas trimis nuotraukomis: „Stanisławas Montwiła“, „Naujojo teatro Panevėžyje pastatas“ bei „Dramos, muzikos ir vokalo draugija Panevėžyje. Spektaklio E. Ožeškienės „Išdidžios sielos“ vaidintojai“. Per teatro atidarymo iškilmes, greta kitų pasirodymų, buvo suvaidintas ir F. Dominiko vieno veiksmo spektaklis „Zosės vestuvės“²².

1914 m. birželį „Wiadomości Ilustrowane“²³ išspausdina vieną nuotrauką iš Troškūnų („Troškūnų bažnyčia“), o taip pat S. O. inicialais pasirašytą straipsnelį „Taip praeina pasaulio garbė...“ apie Troškūnų bažnyčią, vienuolyną ir parapijos mokyklą.

1914 m. prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas, o 1915 m. rugpjūtį vokiečių 8-oji armija pradėjo puolimą iš Klaipėdos krašto ir greitai užėmė Žemaitiją, Šiaulius (rugpjūčio 3 d.), Panevėžį (rugpjūčio 9 d.)²⁴. Datuojant karo metais vokiečių leistus atvirukus, reikėtų vengti įsisenėjusios klaidos ir nerašyti, kad jie pradėti spausdinti 1914 metais. Keistai skamba pvz., užrašas „Vokiečių kareiviai Panevėžyje. 1914–1917 m.“ leidinyje „Senasis Panevėžys“, kur visi Pirmojo pasaulinio karo atvirukai yra panašiai datuojami. Pirmieji karo metų atvirukai su Lietuvos vaizdais galėjo pasirodyti tik 1915 m. rudenį. Įvairūs leidėjai atspausdino nemažą pluoštą Panevėžio atvirukų: „Plukių kaimo gatvė“, „Nevėžio slėnis“, „Priemiesčio namai“, „Kareivių kazino“, „Hindenburgo aikštė“, „Mugė prie Šv. Apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios“, „Panevėžys iš Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios bokšto“, „Vokiečių karių kapinės“, „Pamaldos Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčioje“, „Turgaus aikštė“, „Vėpėja“, „Luizos gatvė“, „Nevėžio vingis“, „Sinagogos aikštė“, „Vokiečių kareiviai Panevėžyje“ (leidėjas W. Krügeris), „Nevėžio pakrantėje“, „Stoties gatvė“, „Ledonešis Nevėžyje“ (leidėjas Fabianas & Co), „Apgriauti namai turgaus aikštėje“, „Turgaus aikštė“ (leidėjas E. Pawlowskis) ir kiti.

1917 m. „Kownoer Zeitung“ leidinyje „Bilder aus Litauen“²⁵ randame vaizdų iš Panevėžio ir aplinkinių miestelių (Panevėžio – „Turgaus vaizdas“; Biržų – „Centrinė gatvė“, „Turgaus aikštė“; Kupiškio – „Turgaus aikštė“, „Kaimo gatvė“; Pasvalio – „Bažnyčia“, „Rožinio atlaidai“ ir kiti). Pirmojo pasaulinio karo metais vietiniai fotografai neturėjo leidimų fotografuoti miesto ir apylinkių vaizdus, todėl fotografavo tik vokiečių karo korespondentai. Laikraščio „Wilnaer Zeitung“ karo korespondentas Ludwikas Boedeckeris 1918 m. rugsėjo 30 d. iliustruotame laikraščio priede „Bilderschau“²⁶ išspausdina reportažą iš Panevėžio paukštyno, kokio dar apskritai ir iki

---

²² Ten pat, nr.15, 1913-12-8 (21), p. 5–6.

²³ Ten pat, nr. 26, 1914-06-29 (07-12), p. 4.

²⁴ *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 1986, t. 3, p. 386.

²⁵ *Bilder aus Litauen*, Kowno, 1917.

²⁶ *Bilderschau*, nr. 40, 1917 09 30.

tol, ir dar ilgai po to nebuvo Lietuvos spaudoje. Fotografas pateikia aštuonių nuotraukų reportažą apie paukštienos konservų gamybą: Panevėžio paukštynas, fabriko pastatai, nauja paukščių partija, „budelis“, dirbančios moterys, nupešti paukščiai, konservavimo įranga, gatava produkcija. Drauge su nuotraukomis spausdinamas Stummerio straipsnis „Die Geflügelwertung der Militär – Verwaltung Litauen in Poniewiez“.

Panevėžio fotografijos istorijai taip pat svarbi ir miesto dūmos nario J. Kozakevičiaus penkių atsiminimų knygu „Amžiaus kronika“ – vienintelis tokio pobūdžio kūrinys apie XIX a. pab. – XX a. pr. Panevėžio gyventojus, įvairias organizacijas, kultūrą ir kita. Atsiminimai iliustruoti M. Pugačevskio ir kitų autorių fotografijomis²⁷.

Žinome, kad pirmieji lietuviški fotografijos vadovėliai pasirodė tik po Antrojo pasaulinio karo (jeigu neskaitysime 1893 m. Detroite, JAV, Mykolo Mockaus išspausdintos knygelės lietuvių kalba „Keli žodžiai apie szzendieniszka fotografija“). Daugėjo fotografų profesionalų ir mėgėjų, todėl, suprantama, buvo reikalinga ir fotografinė literatūra gimtąja kalba. 1925 m. Panevėžio dailininkas Juozas Kaminskas parengė ir Klaipėdos „Ryto“ leidykloje išspausdino pirmąjį lietuvišką vadovėlį „Fotografas mėgėjas“²⁸. „Apstu fotomėgėjų visur, kur tik kokia mokykla, gimnazija ar įstaiga. Lietuvių kalba visai dar nėra jokio vadovėlio ar brošiūros. Rusų kalba yra, bet moksleiviai jos nebemoka, vokiečių kalba yra, bet moksleiviai jos dar nemoka. Todėl, surinkęs tuo tikslu žinias iš rusų, vokiečių knygų, taip pat savo ir kitų patyrimą, parašiau šį pirmą vadovėlį lietuvių kalba“, – rašė autorius pratarmėje. Kalbų mokėjimas ir mūsų dienų problema: rusų kalbos jaunimas jau nemoka, o kitų – dar neišmoko, nors fotografinės literatūros užsienio kalbomis gausu.

Kaminskas vadovėliui panaudojo vokiečių ir rusų fotografijos leidinius, tačiau lietuvišką terminologiją sukūrė pats. Jis taip pat nupiešė viršelį ir iliustracijas. Devyniasdešimties puslapių vadovėlyje plačiai aprašyta fotografijos technika, laboratorijos įrengimas, laboratorinio darbo procesai.

1918 m., atgavus nepriklausomybę, fotografija kelią į spaudą pradėjo iš naujo. Tuo laikotarpiu tik retai kada Panevėžio nuotrauka pasirodydavo centrinės periodinės spaudos puslapiuose. Gal kiek daugiau šio regiono fotografijų turime Lietuvai 1930 m. minint Vytauto Didžiojo 500-ąsias mirties metines. 1931 m. Kaune pasirodė leidinys „D. L. K. Vytauto jubiliejinis 1930 m. albatas“²⁹, kuriame atspausdintas tekstas ir viena nuotrauka: „Panevėžio miestelis“. Tiesa, Kaune 1933 m. išleistame „Vytauto Didžiojo

---

²⁷ LMAB RS, f. 112. JKK-1-4.

²⁸ J. K., *Fotografas mėgėjas*, Klaipėda, 1925.

²⁹ D. L. K. *Vytauto jubiliejinis 1930 m. albatas*, Kaunas, 1931.

mirties 500 metų sukaktuvėms paminėti albume³⁰ jau matome net 20 fotografijų iš Panevėžio ir Panevėžio apskrities (Smilgių, Raguvos, Subačiaus ir kitų vietovių). Įdomu, kad pateikiamas ir reportažas iš Vytauto Didžiojo jubiliejaus minėjimo mieste: „Vytauto Didžiojo paveikslas Panevėžy“, „Vytautinės vėliavos pakėlimas ir nuleidimas Laisvės aikštėje prie Vilniaus medžio“, „Vytauto garbei dainų diena“, „Žuvusiems kariams paminklo šventinimas“, „Iškilmės Panevėžyje“. Be to, albume dar spausdinamos nuotraukos: „Pašto tarnautojai“, „Valdžios gimnazijos pedagogų taryba“, „Apskrities viršininko įstaigos tarnautojai“, „XII Panevėžio šaulių rinktinės vadovybė“, „Valstybinio degtinės monopolio Panevėžio sandėlio tarnautojai“, „Lietuvos banko namai Panevėžyje“, „Lietuvos banko operacinė salė Panevėžy“ ir kitos. Deja, minėtuose leidiniuose nuotraukų autoriai nenurodyti, tačiau galima spėti, jog tai, greičiausia, buvo vietiniai fotografai.

1933 m. Šiauliuose vykusioje „Putpelės“ draugijos surengtos fotografijų parodos kataloge (neilustruotas) įrašyti ir fotografai iš Panevėžio apskrities: S. Banelis (Panevėžys, 1 nuotr.), V. Morkūnas (Panevėžys, 1 nuotr.), J. Stukas (Kupiškis, 1 nuotr.), J. Petkus (Kupiškis, 1 nuotr.), Vl. Astapkavičius (Ramygala, 9 nuotr.)³¹.

Iš mažo šaltinio išteka ir Panevėžio teatro fotografija. Dar ten nebuvo įsikūręs Juozas Miltinis, bet Juozas Keliuotis jau išprašė jo fotografijų žurnalui „Naujoji Romuva“ [žr. fotografiją „Žiema Ketūnuose“ (Seda)]³².

Spaudos fotografijos likimai labai priklauso nuo pačios spaudos kritimų ir smukimų, o šie – nuo laiko vėjų, o ypač nuo laisvės-nelaisvės situacijos. Spaudos ir fotografijos gausėjimas XX a. pradžioje buvo ne kartą nutraukiamas laiko kirčių. Tačiau po šimto metų galima išvesti ir tam tikrą bendrą kreivę: po kiekvieno nuosmukio sekė pakilimas į naują spaudos ir fotografijos kokybę – kilo profesionalumas, buvo įsisavinamos naujos spaudos ir fotografijos technologijos, keitėsi komunikacinė kaimynystė – anksčiau tik spauda, dabar – kinas, televizija, internetas.

Prieškaryje Panevėžyje atsiranda savi laikraščiai, bet fotografijos kelias į juos daug ilgesnis, negu į Kauno dienraščius ar savaitraščius. Gal todėl, kad iš Panevėžio žemės kilę fotografai patraukia į Kauną ir pasaulį? Keista tik, kad apie kai kuriuos šiandien mažiau žinome, negu Panevėžio istorikų ištyrinėtus, ištikimus Panevėžio kraštui, bet irgi sudėtingų likimų fotografus. Štai Panevėžio gimnaziją baigė, čia pradėjo vaidinti Petras Babickas, miręs Brazilijoje 1991 metais. Kaune jis baigė mokslus, tapo radiofono direktoriumi, diktoriumi, publicistu, poetu, kino režisieriumi, o

---

³⁰ *Vytauto Didžiojo mirties 500 metų sukaktuvėms paminėti albumas*, Kaunas, 1933.

³¹ 1933 m. *kilnojamosios foto parodos katalogas*, Šiauliai, 1933.

³² *Naujoji Romuva*, 1937, nr. 49.

1932 m. surengė pirmąją personalinę meninės fotografijos parodą, išleido fotoalbumo su tekstais „Gintaro krantas“ porą leidinių, bendradarbiavo kitose knygose, o ypač žurnaluose su tekstais ir fotografijomis. Į Lietuvą po jo mirties sugrįžo tik kelių šimtų kinivarpu išgraužtų mažųjų Brazilijos gamtovaizdžių rinkinėlis. O kur dingo lobiai, apie kuriuos jis pats rašė „Lietuvių dienos“³³, kada Čikagoje jau buvo steigiamas lietuvių fotoarchyvas. Minėjo turįs didelę Mažosios Lietuvos senų fotografijų kolekciją, 100 Lietuvos vaizdų, jo paties darytų po 1920 m., keletą tuzinų lietuvių kryžių, daugiau kaip tūkstantį Lietuvos pastatų ir meno kūrinių nuotraukų. Palyginti nemažą pluoštą fotografijų išsivežė ir iš Lietuvos, bet viskas ištirpo kažkur Brazilijos karščiuose. Gal todėl, kad nuo 1965 m. buvo bedarbis ir gaudavo tik 100 dolerių mėnesio pašalpą iš JAV?

Sėkmingiau susiklostė Daumanto Čibo, kilusio iš Vabalninko apylinkių, kiek vėliau už Babicką baigusio Panevėžio gimnaziją, Kaune tapusio žinomu fotomėgėju ir žurnalistu, likimas. Buvo jis žurnalo „Vyturys“ redaktoriumi, rašė apsakymus, dalyvavo fotokonkursuose ir parodose. Po Antrojo pasaulinio karo atsidūręs Kalifornijoje, nemetė fotoaparato, ypač aktyviai bendradarbiavo tenykščiame žurnale „Lietuvių dienos“, o 1957 m. tapo jo fotoredaktoriumi. Mirė 1982 metais. Tų pačių metų „Lietuvos dienos“ rašoma, kad Čibas JAV rytuose fotografavo visas į JAV nuo XVII a. suvežtas lenkų-lietuvių kolekcijas ir „sukaupe milžinišką senų, istorinių nuotraukų rinkinį, didžiausią užsienio lietuviuose“³⁴. Nuotraukas naudojo „Lietuvių enciklopedija“, Bronius Kviklys savo daugiatomėms knygoms, bet autorius jokios fotoknygos neišleido, nors buvo viską „stropiai sukatalogizavęs“. Tikėkimės, kad tiems lobiams sugrįžus į Lietuvą išgirsime apie Čibą ir daugiau.

Lyg ir nutolę nuo Panevėžio likimai, bet jie prisiminti knygoje „Panevėžys“, 1963 m. išleistoje Čikagoje. Knygos sudarytojas J. Masilionis rašo, kad „daug fotografijų parūpino (perfotografavo) ir redakcinė komisija su redaktorium. Vien tik fotografijomis bendradarbiauja 6, monografijos talkininkų skaičių pakeldami iki 48“³⁵. Vadinamoji „monografija“ labai nelygiavertė savo turiniu, beje, ir fotografijomis. Jų ne tiek ir daug. Naudinga žinia, kad su Panevėžio spauda bendradarbiavęs Petras Bliumas iš profesijos buvo mokytojas, aktyvus visuomenininkas, po karo atsidūręs JAV. Prie jo straipsnio „Sveikatos globa“ pridėtos ir dvi fotografijos su nukankintais Panevėžio gydytojais. Po pirmąją užrašas „Žmona prie bolševikų nužudyto dr. Gudonio“, po antrąją – „Bolševikų nužudytų aukų (3 Ap-

---

³³ *Lietuvių dienos*, 1966, nr. 6.

³⁴ Ten pat, 1982, nr. 5.

³⁵ *Panevėžys. Geografinės ir istorinės žinios apie apylinkes ir miestą*, redagavo J. Masilionis, Chicago, 1963, p. 7.

skrities savivaldybės ligoninės gydytojų ir 25 kitų lietuvių, nukankintų 1941 m. birželio mėn.) laidotuvių eiseną į naująsias kapines. Laidotuvėse dalyvavo tūkstančiai žmonių. Eisenai vadovavo Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas³⁶.

Kraštovaizdinės Panevėžio apylinkių fotografijos paimtos iš Stepono Kolupailos ciklo „Nevėžis“, kuris pirmiausia pasirodė žurnale „Kosmos“ (1936 m.), o 1936 m. išėjo atskira knyga³⁷. Tą patį daro ir laikraštis „Panevėžio garsas“, nuo 19-o iki 32-o numerio vis persispausdindamas po keletą Kolupailos fotografijų, su nuoroda į žurnalą „Kosmos“. Panevėžio apskrities valdyba tuo pat metu buvo išleidusi leidinuką su fotografijomis „Plentas Panevėžys–Ramygala“. Nepavykus rasti šios knygutės, jos fotografijų įdomumą galima įsivaizduoti iš „Panevėžio garso“: 1936 m. 45-ajame numeryje – „Ruošiamas plento lovis Joskilių kaime“, 46-ajame numeryje – „Pilamas pylimas Panevėžys–Ramygala plente“ ir t. t. Beveik reportažinis ciklas apie dirbančius žmones (prisiminkime, ką darė vokiečiai savo leidiniuose Pirmojo pasaulinio karo metais). Yra fotografijų ir dar viename vietos leidinyje: „Panevėžio apskrities savivaldybė 1918–1938“ (1938). Iš čia „Panevėžio garsas“ perspausdino fotografijas „Smilgių valsčiaus savivaldybės rūmai“³⁸ ir „Panevėžio apskrities ligoninės rūmai“³⁹.

Šiaip jau įvykių fotografijų laikraštyje nedaug. 1937 m. Panevėžyje vyko eucharistinis kongresas. 1937 m. „Panevėžio garse“⁴⁰ randame penkių vyskupų portretus, kelias Panevėžio bažnyčias, o 27-ajame numeryje yra ir skelbimas: „Fotografijos. Panevėžio vyskupijos eucharistinio vyrų kongreso fotografijų galima gauti pas fotografus Žitkų (P. Puzino g. 5) ir Patamsį (Respublikos g. 23)“. Gal jiems abiem priklauso ir kelios nuotraukos 1933 m. Panevėžio leidinyje „Panevėžio Vyskupijos Eucharistinio kongreso šventaisiais 1933 metais vadovas“?

Panevėžio apskrities fotografų nuotraukomis buvo iliustruojami ne tik periodiniai leidiniai „Panevėžio balsas“ (1924–1935) ir „Panevėžio garsas“ (1935–1940), bet ir „Mūsų kraštas“ (1930–1933), „Naujoji Romuva“ (1931–1940), „Naujasis žodis“ (1927–1934), „Krivulė“ (1923–1925) ir kiti.

Panevėžio regiono miesteliuose, be jau minėtųjų, prieškaryje dirbo ir daugiau fotografų. Galime prisiminti fotografa Juozą Karaziją iš Kupiškio, Tada Bajarūną iš Krekenavos, Vincą Ferinauską iš Miežiškių, Povilą Šinskį iš Subačiaus ir dar daugelį kitų, kurie ne tik fotografavo atelję, bet užfiksavo miestelių vaizdus, žmonių gyvenimą, svarbiausius įvykius.

---

³⁶ Ten pat, p.262–263.

³⁷ S. K o l u p a i l a, *Nevėžis*, Kaunas, 1936.

³⁸ *Panevėžio garsas*, 1939, nr. 13.

³⁹ Ten pat, 1939, nr. 16.

⁴⁰ Ten pat, 1937, nr. 25.

Turbūt daugiausia fotografijų iš tarpukario nepriklausomybės laikotarpio pateikia B. Kviklys 1964–1968 m. JAV išleistame 4 tomų veikalė „Mūsų Lietuva“. Antrajame knygos tome rašoma apie Panevėžio apskritį ir pateikiama per 90 fotografijų su Panevėžio ir kitų miestelių vaizdais⁴¹.

Panevėžio kraštotyros muziejuje iš šio laikotarpio saugomas pluoštas atvirukų, kurių dalis (12 vnt.) išspausdinta aplanke „Panevėžys. Lietuvos Respublikos metais“ (1993).

Antrojo pasaulinio karo metais Panevėžio laikraštyje „Panevėžio apygardos balsas“ pasirodė itin kontrastingos fotografijos. Net vieno ir to paties fotografo Antano Naruševičiaus iš Kauno perspausdintos nuotraukos atrodė lyg iš skirtingų pasaulių: 1942 m. 36-ame ir 37-ame numeriuose – „Pabaigtuvių šventė. Talkininkai su varpų vainiku grįžta namo“, bet prieš tai 24-ame numeryje – 1941 m. birželio sukilimo metinėms skirta serija geros kokybės fotografijų: „Pirmieji vokiečių kariai sutinkami Kaune“, „Vokiečių kariai ir mūsų partizanai bendrai gina Viliampolės tiltą“, „Taip buvo sutinkami Lietuvoje vokiečių kariai“.

Dramatiškiausias tarpas – bolševikų teroro aukos Panevėžyje 1941 m. birželio mėnesį. „Panevėžio apygardos balsas“ 1942 m. 32-ajame numeryje įdeda straipsnį „Raudonasis teroras Panevėžio apskrityje“ su fotografijomis „Abiturientas J. Pajarskas – bolševikų auka“, „Tumonis, bolševikų nužudytas prie cukraus fabriko“, „Neatpažintas lietuvis, bolševikų nužudytas Panevėžyje“ iš surengtos parodos. Autorius nenurodytas. Tų pat metų 34-ajame numeryje jau yra fotografo Jono Žitkaus pavardė ir fotografijos iš tos pačios parodos: „Vaišvila Vilhelmas. Maisto fabriko technikas, bolševikų nužudytas 1941 06 26“. Žitkus užfiksavo besitraukiančių bolševikų žiauriai nukankintas aukas, jų laidotuves. Nuotraukos 1941–1942 m. buvo publikuotos ir kitoje to meto periodinėje spaudoje (laikraštyje „Išlaisvintas panevėžietis“ (1941 05 01, 1941 09 10) ir savaitraštyje „Tėviškė“ (1942 10 29) bei keturių tomų leidinyje „Lietuvių archyvas. Bolševizmo metai“ (1942–1943), o 1942 m. eksponuojamos ir vokiečių surengtoje propagandinėje parodoje „Raudonasis teroras Lietuvoje“, kuri apkeliavo visus didžiuosius Lietuvos miestus. Įdomu ir tai, kad visų šiuos įvykius užfiksavusių nuotraukų apačioje yra gerai matomas, tuo pačiu raštu užrašytas fotografo parašas⁴². 1943 m. „Panevėžio apygardos balso“ 36-ame ir 37-ame numeriuose yra trijų Žitkaus fotografijų montažas „Paminklas bolševikų nukankintiems“ (skulptorius B. Bučas) su užrašu paminkle – gydytojams J. Mačiuliui, J. Žemguliui ir A. Gudoniui. Kaip jau minėta, bolševikų aukos tekstu ir fotografijomis buvo aprašytos leidinyje „Lietuvių archyvas“, tačiau apie žydų genocidą tada nerašė niekas, kaip ir po karo apie partizanų kovas ir trėmimus į Sibirą.

⁴¹ B. Kviklys, *Mūsų Lietuva*, Bostonas, 1965, t. 2, p. 553–660.

⁴² S. Žvirgždas, *Mūsų miestelių fotografai*, Vilnius, 2003, p. 121.

Po Antrojo pasaulinio karo SSRS okupuotame Panevėžyje buvo leidžiamas laikraštis „Panevėžio tiesa“. Peržvelgę 1948–1950 metų kompleksus, fotografijų rasime nedaug. Beveik viskas iš TASS bei ELTOS fotokronikų ir viskas tik apie vadinamuosius „darbo pirmūnus“ su standartinėmis pozomis prie traktoriaus, staklių, vagono, bet ne to, kuriuo mūsų tautiečiai buvo gabenami Sibiran.

1948 m. gruodžio pradžioje Panevėžio kultūros namuose vyko fotomėgėjų seminaras. „Panevėžio tiesos“ redakcijos sekretorius Petrauskas konstatavo, kad iki šiol laikraštyje buvo mažai talpinama Panevėžio apskrities darbo žmonių gyvenimo nuotraukų, ir kvietė fotomėgėjus bendradarbiauti su redakcija⁴³.

Beveik išimtis 1948 m. 100-ajame numeryje įdėta prieškaryje žinomo fotografo Izidoriaus Girčio „Atstatytojo Panevėžio elevatoriaus bendras vaizdas“. 149-ame ir 150-ame numeriuose, matyt, kaip priedas prie P. Aleksandravičiaus straipsnio „Tarybų valdžia Panevėžyje 1918–1919 metais“, atsiranda ir prieš karą, ir po karo skandalais garsėjusio Miko Pranckūno „revoliucinės“ nuotraukos. 1949 m. „Panevėžio tiesos“ 70-ajame numeryje yra kitas kuriozas: Liūnės Janušytės humoreska „Aistringas fotomėgėjas Raguvos parduotuvėje“. Čia pasišaipoma iš to, kad gavę parduoti fotoaparata „Moskva-2“, parduotuvės darbuotojai nutarė pasiimti jį į namus ir pasipraktikuoti. Gal tai ženklas, kad Panevėžys iš seno degė aistra fotografijai?

Vėlesniais metais Panevėžio apskrities fotografų darbai buvo spausdinami ne tik miesto laikraštyje „Panevėžio tiesa“ (Liongino Skrebės, Jono Ambraškos, Vytauto Šinsčio), bet ir rajoniniame laikraštyje „Tėvynė“ (Leono Grubinsko, Viktoro Eiduko), žurnaluose „Švyturys“ (V. Eiduko, Petro Šilinsko), „Nemunas“ (Algimanto Antanaičio, Algimanto Norkūno, Stanislovo Vaičelio, L. Skrebės), almanache „Lietuvos fotografija“ [1967–1987 m. pasirodė aštuoni tomai, kuriuose atspausdinta po vieną kitą L. Skrebės (1969, 1971), L. Grubinsko, Aurimo Strumilos (1986), Algimanto Banzos, Antano Gylis, Stasio Povilaičio, A. Strumilos (1987) nuotrauką], parodų „Žmogus ir žemė“, „Humoristinė fotografija“, „Gintaro kraštas“, „Kolegos“, „Šiandieninis peizažas“, „Žmogus ir darbas“, „Kraštotyra“, jaunųjų fotografų kataloguose. Panevėžiečių fotografijų aptinkame ir Maskvos bei Leningrado menotyrininkų knygose.

Laikraščiuose fotografija brendo pamažu. Jeigu palyginsime „Panevėžio tiesą“ po daugelio metų, bet vėl lūžio metais – 1989–1990-aisiais, tai pamatysime, kad fotoatgimimas prasidėjo ne iš karto, nors Panevėžys jau turėjo būrelį fotomenininkų. Beveik visi jie ir suminėti 6-ajame 1989 m. „Panevėžio tiesos“ numeryje, aptariant parodą „Panevėžio foto 88“. Jau tada

---

⁴³ P. S a r g a u t a s, Foto meno mėgėjų seminaras, *Panevėžio tiesa*, 1948 12 10.

kilo Stanislovas Bagdonavičius, Marija Čičirkienė, Stasys Povilaitis, Petras Kaupelis, Sergejus Kašinas ir kiti. Netrukus atsirado ir Algimantas Aleksandravičius. 1989 m. tradicinį laikraščio „Panevėžio tiesa“ fotokonkursą laimėjo L. Grubinskas (ilgai dirbęs Panevėžio rajono laikraščio „Tėvynė“ fotokorespondentu, rengęs parodas), S. Povilaitis, J. Ambraška ir G. Pini-gis. Tie patys buvo aktyviausi ir 1988 m., pirmųjų Atgimimo metų „Panevėžio tiesoje“, o jau 1990 m. laikraštyje fotografijų dedama nepalyginamai daugiau. Pasirodo ilgi laisvi per kelis numerius reportažai iš moterų ka-lėjimo „Raudonojo šimtamečio nuotakos“ – Genės Silickienės /tekstas/ ir Jono Lindos /fotografija/. 185-ajame numeryje spausdinamas S. Bagdona-vičiaus stiklo fabriko darbininkų portretų ciklas. Nesustabdo fotografijų srauto ir blokada, tik jos prastesnės spaudos kokybės. 1991 m. vietoj „Pa-nevėžio tiesos“ sugrįžta – „Panevėžio balsas“, atsiranda kitų laikraščių ir net žurnalų. Per 15 metų Panevėžio fotografijos sąlytis su spauda iš esmės pasikeičia, ypač įvairių tipų knygų leidyboje. Tačiau tai tema, reikalaujanti įdėmesnio žvilgsnio, juolab, kad Panevėžio fotografija, išskyrus senąją, daugiausia analizuojama kaip meninės fotografijos reiškiny.

1965 m. Panevėžyje įkūrus fotoklubą, parodinė veikla suaktyvėjo, tačiau, nuolatos stingant lėšų, leidyba beveik nepasistūmėjo į priekį. 1971 m. įkūrus Lietuvos fotografijos meno draugijos Panevėžio skyrių, buvo su-darytos sąlygos „organizuoti meninės fotografijos kūrėjus, skatinti jaunus fotomėgėjus, populiarinti fotografijos meną“. 1972 m. surengiama meninės fotografijos paroda, kurioje 20 autorių eksponuoja 170 fotografijų. Išspaus-dinamas „Meninės fotografijos parodos katalogas“⁴⁴.

Miestą ir apskritį fotografavo ir į savo leidinius dėjo Romualdas Rakauskas (2 nuotr., „Naujoji Lietuvos architektūra“, 1982), Marius Bara-nauskas (1 nuotr., „Vaikų pasaulis“, 1982) ir kiti autoriai. Dar keliolika kon-krečiai nenurodytų autorių Panevėžio ir regiono nuotraukų spausdinama fotoalbume „Bažnyčia Lietuvoje“ (8 nuotr., 1989), tačiau nė vieno panevė-žiečio. Ir tik 1984 m. buvo išleistas specialiai Panevėžiui skirtas, reprezen-tacinis fotoalbumas „Panevėžys“ [sudarytojas L. Skrebė, fotografai J. Ambraška (3 nuotr.), Saulius Saladūnas (2 nuotr.), L. Skrebė (38 nuotr.)].

Panevėžiečių liudijimu, kai išaugo Lietuvos fotografijos meno drau-gija ir jos skyrius Panevėžyje, jų fotoparodose lankydavosi J. Miltinis, pa-sakydavo ir kandžių pastabų. Jo fotografinis palikimas nedidelis – apie 200 fotografijų, dar laukiančių įdėmesnio žvilgsnio. Šiaip jau maestro iš naujųjų menų, regis, labiau mėgo kiną: ir pats vaidino, ir aktorius iš teatro, kad ir su triukšmu, išleisdavo filmuotis ir Lietuvoje, ir į SSRS užkaborius, net į artimą užsienį.

Įdomu palyginti, kaip keitėsi leidiniai, skirti Panevėžio teatrui.

---

⁴⁴ *Meninės fotografijos parodos katalogas, Panevėžys, 1972.*

15-os metų sukakčiai 1955 m. Lietuvos TSR teatro draugija išleido knygelę „Panevėžio dramos teatras (1940–1955)“. Didžiausią vertę šiandien turi ne įžanginis tekstas (be autorystės), bet teatro iškiliųjų – J. Miltinio, V. Blėdžio, B. Babkausko portretai ir pasisakymai, o ypač fotomomentai iš spektaklių „Prieblandoje“, „Žuvėdra“, „Tokie laikai“. Yra ir skyrelis „Ko nemato žiūrovai“, sumontuotas iš kelių fotografijų, ir didžiulės grupinės nuotraukos, repertuaro sąrašas, žinoma, nepilnas, nes anuomet buvo draudžiama užsiminti, kad kas nors vokiečių okupacijos metais likęs Lietuvoje vaidino, rašė, muzikavo. Svarbiausia, kad nurodyta fotografijų autorystė – V. Krulickas ir K. Vitkus. Pastarasis pateikė ir daugumą fotografijų 1966 m. Vilniuje išleistoje V. Zabarausko knygoje „Panevėžio dramos teatras“, kuriai fotografijas atrinko pats vienas. Beje, knygoje jau pateiktas pilnas teatro premjerų sąrašas, tik bibliografijoje praleista karo metų spauda. Fotografijos yra iš visų teatro periodų. Ypač efektingos iš spektaklių „Adomo Brunzos paslaptis“, „Makbetas“, „Šiaudinė skrybėlaitė“, „Komivojažerio mirtis“. Galima tarti, kad puikiai išmanantis teatro specifiką ir scenos kalbą aktorius K. Vitkus meniškai dokumentavo teatro istoriją (Vilniuje didžiule fotoparoda iš Jaunimo teatro istorijos visus nustebino aktorius R. Karvelis, o Kaune A. Pajarsko Kauno dramos teatro 1966–1976 m. nuotraukos, pabuvojusios ir šiukšlyne, dabar puikuoja si parodoje „Menininkai šiukšlynuose“). Kai kuriuose spektakliuose – „Heda Gabler“, „Paskutinieji“ – fotografas įamžino ir pats save. Tarp šešių dešimčių knygos fotografijų yra ir pluoštelis ironiškų pastebėjimų bei kitokių teatro darbų: „Nuspelnę talkininkauja kolūkyje“, „Kai žirgeliui jėgų pritrūksta“ (aktoriai traukia sunkvežimį), „Po atviru dangumi“ (lauke grimuojasi). Daug K. Vitkaus nuotraukų pasklido po teatro aktorių S. Petronaičio, A. Masiulio, D. Banionio memuarus, knygas, skirtas J. Miltinio teatrui.

Visiškai kitoks žvilgsnis į Panevėžio teatro dabartį neseniai išleistoje Algimanto Aleksandravičiaus knygoje. Scenas iš spektaklių pakeitė fotografinės scenos, kurias organizuoja portretinėse fotografijose Aleksandravičius. Skirtingai nuo ankstesnių jo portretinių fotoalbumų, skirtų įvairiausių sričių menininkams ir apie meną besisukantiems žmonėms, naujausia knyga keičia stilių – neria į ryškumo-neryškumo konfliktą, portretuoja po kelis kartus tą patį žmogų, bet vis įsprausdama į kitą kampa, pulsuoja kasdienybės dinamika. Vargu ar Lietuvoje šiandien koks teatras gali pasigirti, susiradęs ištikimą jam fotomenininką.

Fotografijos leidinių Panevėžio regione žymiai padaugėjo tik Lietuvai atgavus nepriklausomybę, tačiau tai netolima, gerai žinoma ir jau visiškai kita istorija.